

A Praetor tevékenységének jelentősége

Rómában az állam fogalma szorosan kapcsolódott a polgárokhoz. A civitas, vagyis városállam fogalma alatt a polgárok összességét értették. A köztársaság kifejezést (*res publica*) először a császárkorban használták, mely jelentést *libera res publica*-ként értelmeztek, Cicero pedig *res populi*, a nép dolgaként aposztrofál. A köztársaság korától kezdve a rómaiak magukat *senatus populusque Romanus* jelöléssel illették.

A korai köztársaságban államszervezete az utolsó római király Tarquinius Superbus elűldözését követően Kr. e. 510-et követően alakult ki. Az új államformát a magistratusok, a senatus és a comitiák alkották.

A magistratusok az állami főhatalmat gyakorló tisztéviselők, illetve a tisztségek. A magistratusok némelyike a királyság korából ered és némely a császárság korában is tovább élt. A római magistratusokat egy évre választották, munkájukért nem részesültek díjazásban, a tisztségükről lemondhattak.

A magistratusok lehettek imperiummal rendelkezők és imperiummal nem rendelkezők, valamint feladatkörüket tekintve rendes és rendkívüliek, hatáskörük szerint nagyobb és kisebb főhivatalnokok.

A consul, a praetor, a censor magistratus maior volt, míg az aedilis, a quaestor és a tribunus plebis magistratus minor volt. A magistratus maiores kiváltságai között etruszk eredetű motívum a bíborszegélyű tóga viselése és az elefántcsonttal berakott díszes szék használata.

Az imperium kezdetben a legfőbb polgári hatalom volt a városon belül és a városon kívül a hadsereg főparancsnokságát tartalmazta, a jogszolgáltatás hatalmát, a népgyűlés összehívásának jogát és a törvényjavaslatok előterjesztésének jogát, a senatus összehívásának jogát és a büntetések kiszabásának jogát jelentette.

A magistratusokat megillette a potestas is, a hivatali hatalom, ami jellegénél fogva kisebb vagy nagyobb lehetett. A collegák azonos hatalommal bírtak, bármilyen ügyben eljárhattak önállóan, így joguk volt az intézkedés végrehajtásának megakadályozására is. A potestas tartalmazta a *ius auspiciorumot*, a *ius contionem habendit* és a *ius intercedendit*. A *ius edicendi* csak a magistratus *curules* gyakorolhatta.

A praetor 367-ben vette át a peres jogszolgáltatást a consultól. A praetor imperium minusszal rendelkezett. Feladata a *iurisdictio* volt, de a többi jogosítványt csak consul helyetteseként gyakorolhatta. Fontos, hogy az 337-ig kizárólag csak patrícius tölthette be.

Kr. e. 242-től megalkották a praetor peregrinus hivatalát. A praetor urbanus Róma polgárai számára, míg a praetor peregrinus a peregrinusok közötti jogviták eldöntésében szabad kezet kapott a *ius civile* vagy a *ius gentium* normái alapján döntsön.

Praetor peregrinus tisztségének megalkotására a IV. századtól folyamatosan betelepülő peregrinusok római polgárokkal szemben keletkező jogvitáinak eldöntéséért nem fordulhattak a praetorhoz, mert ő csak a római polgárjoggal rendelkező polgárok jogvitáiban dönthetett.

A harmadik és negyedik praetort Kr. e. 227-ben választották meg Sicilia kormányzására. Az ötödik és hatodik praetort Kr. e. 197-ben választották Hispania élére.

Sulla hatalmának gyakorlása alatt nyolc praetor ítélkezett az állandó büntetőbíróóságokon. Caesar uralkodása idején tizenhatra emelte a számukat. A provinciák irányítását a promagistratusok vették át. A praetorok csak a városi jogszolgáltatás szakfeladatait látták el. A praetorok egyenlők voltak, de a praetor urbanus és praetor maximus, a régi praetorok elsőbbségét elismerték és tiszteletben tartották.

A praetorokat Róma város falain belül két lictor, míg a falakon kívül hat lictor illette meg.

A magistraturák betöltéséhez szükséges feltételeket úgy határozták meg, hogy lehetőség szerint a gazdag és előkelő családok tagjai szerezhessék meg őket. A Kr. e. 180-ban hozott *lex Villia annalis* majd 82-ben a *lex Cornelia de magistratibus* szerint praetor csak a 40. életévét betöltött személy lehetett. Ezen törvények meghatározták, hogy a magistratusokat mely életkorokban nyerheték el a jelöltek. Ezt a sorrendet nevezték *cursum honorum*nak.

A kései köztársaság jogrendszerét a *ius civile* határozta meg. A *ius civile* mellett alakult és fejlődött ki a *ius praetorium* is.

A *ius civile* a római polgárok valamennyi életviszonyát szabályozta az állam és polgártársaik irányában. Gaius szerint „*Omnes populi qui lefibus et moribus reguntur, primum suo proprio, partum communi omnium hominum iure utuntur. Nam quod quisque ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium est vocaturque ius civile, quasi ius proprium civitatis*”.

A görög filozófia hatására alakították ki a *ius gentium* és *ius naturale* fogalma, amely szabályait a *ius praetorium* juttatta érvényre. A *ius praetorium* érvényesült a civiljog mellett. A praetor tevékenységét ebben az

időben a „*praetor ius dicere potest, facere non potest*”. A praetorok tevékenysége először a XII táblás törvények alkalmazására terjedt ki.

A praetorok imperiumuk alapján végzett *iurisdictio* keretében új joganyagot alakítottak ki, amelyet a *ius honorarium* elnevezéssel illeltek.

A *ius honorarium* joganyagát a praetorok és a többi magistratus, legfőképpen az aedilis curulisek hirdetményei, edictumai képezték, amelynek két fontos összetevője volt. A praetor a polgárok érdekeinek védelmébe új jogsegélyformákat alakított ki, amelyek nem a civiljog szabályai szerint alakítottak ki. A praetor a szokásjogot juttatta érvényre. Nagyon sok esetben a praetor jogsegélye a civiljoggal ellentétes volt.

A praetor újító tevékenysége során a senatusnak politikai felelősséggel tartozott az általa alkalmazott szabályok célszerűségét tekintve.

A praetor újító tevékenységét a *iurisdictio* keretében fejtette ki. A praetor munkássága alkalmat adott a civiljog érvényesülésének elősegítésére illetve korlátozására. A praetor urbanust kötötték egyedül a civiljog szabályai. A praetor peregrinus szabadon alakíthatta ki perrendjét, az általa használhatónak tartott jogi formákat vette figyelembe, de tekintettel volt a római per szerkezetére is.

A Kr. e. II. század folyamán a *lex Aebutia de formulis* a praetor peregrinus által kialakított perrendet és a római per jog sajátosságaira figyelemmel az anyagi jogi szabályokat civiljogi erőre emelte. Ezzel a törvénnyel lehetővé vált a római polgárok számára is ezen joganyag alkalmazására a praetor urbanus színe előtt.

Nagy valószínűséggel már a *lex Aebutia* megalkotása előtt is alkalmazták a praetor peregrinus perrendjét. A törvény a civiljog mellé emelte ezt a jogrendet, a civiljog szabályai nem veszítették hatályukat, az *acti*ók továbbra is érvényben maradtak.

A praetori jog a praetor urbanus peren kívüli jogsegélyeiből és a praetor peregrinus által kialakított és a *lex Aebutia*val a civiljog mellé emelt anyagi szabályokból alakult ki.

Papinianus szerint „*Ius praeterium est, quod praetores introducerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia*”

Az ősi XII táblás törvényt kifejezetten nem lehetett a konzervatív szemléletű Rómában hatályon kívül helyezni, csakis az érintetlenül hagyásával lehetett a szabályokat fellazítani a praetori joggal.

A *ius civile* és a *ius praetorium* évszázadokon keresztül párhuzamosan érvényesült. A praetor évente bocsátott ki edictumot, amivel a jogalkotás fontos részévé vált, oly annyira, hogy Cicero két egyenrangú jogként nevezi meg a civiljogot és a praetori jogot. Cicero szerint „*ex iure civile ac praetorio*”.

A *ius civile* jelentése a régi, merev, szigorú civiljogot jelentette és *ius strictum*ként élt a rómaiak tudatában, illetve a *ius praetorium* és az általa érvényre juttatott *ius gentium* és *ius naturale* a hajlékony, rugalmas, méltányos praetori jogot, *ius aequum*ot jelentette.

A principatus államszervezetében tizennyolc praetor teljesített szolgálatot. Polgári ügyekben csak a praetor urbanus és a peregrinus járhatott el. A többi praetor csak a büntető ügyekben járhattak el vagy az államkincstárt kezelték (praetor aeraarii) vagy korlátozott jogkörrel járt el hitbizományi (praetor fideicommissarii) és gyámsági ügyekben (praetor tutelarius), szabadságperekben eljáró praetor de liberalibus causis valamint a császári kincstár és magánszemélyek közötti perekben praetor fiscalis járt el. A principatus jogrendszerében a *ius honorarium* alkotására a praetorok, aedilis curulisek és a provinciai helytartók és provinciai questorok alkották meg. A magistratusok által kiadott edictumok közül a praetori edictumok voltak a legjelentősebbek.

Rómában a magistratus curulest megillette az a jog, hogy hivatalos hirdetményeket adjon ki. A magistratusok ezekben az edictumokban programjukat fejtették ki, konkrét eljárási terveket, ügyintézési szabályokat határozták meg, amelyek szerint hivatali idejük alatt eljárni kívántak.

Az edictum praetorium a praetor urbanus interdictumai kialakítása során a római jog fejlődésének számottevő tényezője volt a római jog fejlődésének. A praetor peregrinus kialakította a formuláris perrendet a legis *acti*ós perrend mellett. A formuláris perrel olyan igények is érvényesíthetővé váltak, amelyeket eddig a civiljogi perrendben nem érvényesíthettek.

A praetorok nem adtak ki minden évben tartalmilag új szövegű edictumot. A gyakorlatban működő edictumrészleteket megtartották és beépült az edictumokba. Egy-két új pontot vettek csak fel a praetorok az edictumokba, sőt lehetőség volt az edictumnak a hivatali év alatti módosítására. Idővel kialakult az edictumoknak az a szövege, amelyek minden praetor edictumában szerepelnek és a praetorok egymástól átvették, ami az edictum perpetuum volt.

Az edictum jogforrási jellege kétséges volt, mígnem a Kr. e. 67-ben a *lex Cornelia de edictis praetorum*, ami kimondta, hogy a praetorok kötelesek meghirdetett edictumaikhoz tartani magukat. Cicero korszakában már olyannyira kikristályosodtak ezek a szabályok, hogy „egy évre szóló törvénynek” – *lex annu*ának nevezték.

A praetorok szerepének csökkenésével az edictumszövegek fejlődése is lezárult, és jogforrássá váltak. A praetori edictumok három évszázadon át formálódtak, a szabályokat pedig rendezetlenül tartalmazta. Hadrianus császár 130 körül megbízta Salvius Iulianus jogtudóst, hogy rendszerezze egy a joganyagot. Az aedilis curulisek edictumait függetlenül illesztette az anyaghoz. Nagy valószínűséggel az edictum provinciale anyagát is újjászerveztette.